

ÉRTÉKŐRZÉS, ÉRTÉKTEREMTÉS ÉS A KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEK*

Hogyha azt kérdezné az ember az itt jelenlévő kedves kollégáktól, hogy mi a véleményük az értékőrzés, értékteremtés helyzetéről, állapotáról ma a kultúrában, akkor az a gyanúm, hogy ahányan vagyunk, annyiféle választ adnánk rá. És ez azért van, mert rendkívül bonyolult az a társadalmi állapot, amiben vagyunk. S nagyon-nagyon sokféle nézet él.

Én arra a feladatra próbálok vállalkozni, hogy vázolom az értékekhez való viszony szerint kialakult véleménycsoportokat. Aztán arra szeretnék kitérni, hogy véleményem szerint a közművelődésnek mi a legfontosabb feladata ebben az állapotban.

Hat véleményt írtam össze, hogy a hetedik az magam lehessen. Talán ezért is hatot. Lehetne bizonyára tizenkettőt meg hármát, itt nem a csoportosítás a fontos, inkább a tendenciákat szeretném csak jelölni.

Az első véleményre azt lehetne mondani, hogy értékfeltő. Ez a vélemény az egész magyar kultúra jelen állapotában, fejlődésében és azon belül a közművelődésben is a legfontosabb bajt annak tartja, hogy az értékek halványulóban vannak, veszendőben vannak, elmúlik azoknak az értékeknek a stabilitása, feltöltő ereje, amik – 10, 20, 30 évvel, ki hogy ítéli meg, de – néhány évtizeddel korábban sokkal erősebben meghatározták az emberi törekvéseket, az emberi erkölcsöt. Sőt, az sem egyértelmű, hogy mit tartunk értékeknek, és miért fontos ez a világunkban. Ennek az értékfeltő véleménynek a megnyilvánulása volt a közelmúltban, amit a Zámbo Jimmy körül kialakult helyzet felvetett, hogy nincsenek példaképek, és hogy a televízióból, és az RTL műsorából ismert pop énekes a példakép. Nagyon sokan ezt úgy fogalmazzák meg, hogy a fiataloknak nincsen példaképük, nem jelennek meg olyan személyiségek, akikre figyelnének a fiatalok. Ehelyett csak a média által sugalmazott divatjelenségek után mennek, aminek nincs értékvonatkozása az ő életükre. Az értékfeltő magatartásra talán a példakép hiányának megfogalmazása a legjellemzőbb. S hogy a média annyira eluralkodik az életünkön, hogy a televízió nőnek fel generációk. Miközben a televízió egy hallatlan mértékben elszemélytelenített, uniformizált, sablonos, az egész világon egyformává csiszolt, jellegtelen kultúrát önt rá a fiatalokra. Ezen belül aztán az értékek eltűnnek, nem érvényesülnek, nem hatnak a fiatalokra. Az értékfeltő nézet média ellenes, mert érzékeli az elszemélytelenítést, az eljellegtelenítést, a minél könnyebben és minél nagyobb tömeg számára fogyaszthatóvá tétel elvét. Minél jellegtelenebb valami, annál több embernek lehet eladni, és annál nagyobb tömeg számára fogyasztható. Ez akkor is

áll, ha aztán egészen más módon az árut mégis karakteresé teszik valamilyen fogással.

Hadd mondjak másodikként egy homlokegyenest másikat felfogást, amit azzal tudnék összefoglalni, hogy végre vége van az izlésterornak, hogy végre a kultúrában is megérkezett a szabadság, végre az állam nem szól bele abba, hogy ki mit szeret, mert mindenfajta állami beavatkozás veszélyes, káros, mert nem engedi kibontakozni a helyi adottságokat vagy az egyéni adottságokat, a sajátos réteggkulturákat. Ennek a felfogásnak egyik fő képviselője György Péter esztéta. A posztmodern és liberális nézetrendszerek pedig Babarcsi Eszter. Aki egyrészt azt mondja, hogy a kis körök, sajátos életkori adottságok, társadalmi beágyazódások kulturális mozgalmái a jövő. Fontosnak tartják, hogy a homoszexuálisoknak az USA egyik államában saját televíziójuk van, mert hogy ez a réteggkultúra több oldalról meghatározott és speciális. Vagy a gördeszkás kultúrát szokták mondani. Hogy az ilyen kis-kultúrák önmegfogalmazódásáé a jövő. És ezt az önmegfogalmazódást gátolja minden külső beavatkozás. Az egyetlen dolog, hogy ezt az önmegfogalmazódást segítsük, ezt lendítsük előre. Ez jellemzi ezt a nézetrendszert. És György Péter egyszer vitában személyesen nekem szegve is mondta, hogy aki harminc éves elmúlt, az már olyan dolgokról beszél, amit a harminc év alattiak nem is értenek. Azt mondta, hogy amikor arról beszélünk, hogy a kultúra érték, s az értékek veszélyben vannak, akkor a fiatalok ezt egyáltalán nem is értik. Azt mondta, hogy úgy ahogy vagyunk, a fejünk fölé kellene húzni egy nagy épületet, és kiírni rá, hogy múzeum, mert ez már a múlt. És a jövő az egészen másról szól. A fiatalok egészen másról beszélnek, és nem is értik azt, hogy mi egyáltalán mit akarunk, vagy miért aggódunk, amikor ez egy szabad, hihetetlenül gazdag információs lehetőséget adó világ. Ezt a nézetrendszert az erősíti, hogy kétségtelenül soha emberek ilyen könnyen, és ennyiféle információhoz nem jutottak, mint ma juthatnak. Kétségtelen, hogy óriási érték a hallatlan információs gazdagság, ami ma rendelkezésünkre áll. Múltkor azt hallottam egy előadásban, hogy néhány száz évvel ezelőtt elképzelhető, hogy egész életében nem látott annyi vizuális jelet egy ember, mint ma egyetlen egy nap alatt. Ennek persze megvan a hátránya is. Az információs gazdagságnak van veszélye is, de mindenképpen óriási érték is.

A harmadik csoportba sorolnám azt a véleményt, amelyik a problémát a közvetítő rendszer gyengeségében látja. Tehát, hogy mindig is voltak értékproblémák a világon, mozgás mindig is volt ezen a területen, de voltak erős intézmények, amik képviselték és megjelenítették az értéket. Leginkább a múlt egyházaira gondolhatunk, amik érvényt adtak annak az értékrendnek, ami a társa-

*A közművelődési változások című konferencián – Tata 2001. április 24-25. – elhangzott előadás szerkesztett változata

dalom számára fontos volt. És hogy ma a legfőbb probléma az, hogy nincsenek vagy gyengülnek az intézmények, amelyek megfogható kulturális értékeket hatékonyan, érvényesen tudnának adni, sugallni. Azt hiszem, ebben nagy igazság van. Nemrég adták át a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi épületének egy teljesen új részletét, nagyon javasolom mindenkinek, hogy menjen el, és nézze meg, ha nem akar éppen könyvet kölcsönözni, akkor is. Az ember egy-egy ilyen mai igények szerint átalakult szép, esztétikus, modern, kényelmes, praktikus kitalált intézményben érzi, sejti, hogy milyen lenne az élet, ha ilyen intézményeink lennének. A kecskeméti Megyei Könyvtár is hasonló. Lehet, hogy van még ilyen az országban, én ezt a kettőt ismerem egy kicsit közelebbről. Csodálatos, hogy milyen szép tud lenni egy kulturális intézmény, ha a mai igényeknek megfelel. A kulturális intézmények nagy része szakadt, öreg, fáradt, egy elmúlt időszakot idéző, nem ad kedvet, nem vonzza az embert, miközben a sörbároktól elkezdve a benzinkutakig mind modernnek, szépek, csillognak-villognak, vonzzák az embereket, a fiatalokat. Nagyon-nagyon kevés új, vonzó, ízléses, kedvet teremtő közművelődési intézmény létezik az országban. Énnekem Budakalász jut eszembe és Csurgó, és szerencsére azért van néhány új, de nagyon-nagyon kevés az egész országban. Szóval vannak fokozatok abban, hogy mennyire lehet rossz a közművelődési intézményrendszer. Most jártunk Erdélyben intézeti tanulmányi úton, ott mondták a kollégáink, hogy ebben az évben Hargita megyében két művelődési ház dőlt össze. A mi-enknél van tehát még rosszabb helyzet is, de akkor is nagyon nagy a probléma. Nem kellően működnek az intézményeink ahhoz, hogy ebben a mai hallatlan nagy kulturális versenyben helyt tudjunk állni. Nagyon nagy kulturális verseny van, a multimédiás moziktól elkezdve a televízióig, és a képeslapokig, ami igényes, szép, modern és csábító. Ebben a versenyben a mi épületi felszereltségünk, azért remélem még versenyképes, de maga a megjelenés, a kondíciónk, a háttérünk az nem versenyképes általában, tisztelet a szerény kivételnek. A harmadik vélemény a bajok forrását tehát a közvetítő rendszer gyengeségében ítéli meg.

Van egy negyedik nézetrendszer, hogy megint egy pozitívabbat mondjak. Ez azt mondja, hogy a nemzeti kultúra erősödésének hasonló kora még nem volt, hogy a szocializmusban idegen elveket, gyökértelen eszméket erőszakoltak ránk, és ez okozza a válságot. Ezzel szemben vállalható eszmények állítására van szükség, ahogy a mostani kormány cselekvései, elképzelései nagyon-nagyon sok módon és sok formában erősítik a nemzeti kulturális identitást, és a nemzeti kulturális értékeket. Itt gondoljunk a Nemzeti Színháztól kezdve a Hagyományok Háza létrehozásán át a Károlyi Palota kulturális központig. A Károlyi Palota az ország egyik legszebb épülete, s most rendbe hozták kívülről belülről, minden részletében, felszereltségében. Egy igazán jó és szép kulturális intézmény. Ez óriási nagy érték. De hát gondolhatunk a milleniumi

ünnepségsorozatra, a legkisebb falu zászlóadásától a 2001. augusztus 19-20-án a Kultúrával a nyugat kapujában országos gála ünnepségéig bezáróan. Hallatlan gazdagságát találjuk a rendezvényeknek, könyv- film- intézmény létrehozási folyamatban vagyunk. Mindez egészen biztos, hogy a nemzeti kulturális értékek megerősödésében valóban egy megújulást, egy lendületet hozott.

Ötödik fajta véleménycsoportnak mondanám az értékek társadalmon belüli helyzetének a szociológikus megközelítését. Ennek képviselői sem a kulturális intézményrendszerben, sem az értékrendszerben nem látnak nagy problémákat, csak abban, hogy a társadalmon belül egyre élesebbek a szakadékok, amik elválasztják azokat, akik hozzájutnak a kulturális értékekhez, azoktól, akik egyre silányabb, egyre gyengébb tömegtermékekhez jutnak csak hozzá. Tehát tulajdonképpen szociális vonalak mentén lévő egyre erősebb és egyre szélesebbé váló szakadék kialakulásában látják a fő problémát. A piacosodás, ami a kultúra terén is valamilyen mértékben bekövetkezett, ezt erősíti. A piacosodás sok-sok kulturális területen élénkületést hozott, több a komolyzenei esemény, mint volt korábban, több a képzőművészeti kiállítás, mint korábban, de egyre vékonyabb az a réteg, aki ezt a többit használja és élvezi. Egyre kevesebben jutnak hozzá, a viszonylag többhöz. Én azt hiszem, hogy e mögött a nézet mögött is hallatlanul nagy igazság van. A mai magyar társadalom kulturális problémáinak egyik legnagyobbika az elit kultúra és a tömeg kultúra egyre radikálisabb szétválása és távolodása egymástól. És amit az egyik legsúlyosabb problémának tartok, hogy nincs egy igazán áttütő társadalmi program ennek a problémának a kezelésére. Én legalábbis nem tudok. A felnőttoktatáshoz tartozhatna leginkább ez az egész kérdéskör, a volt dolgozók iskolája, ami az egyik legfontosabb eszköz lehetne a kulturális szakadékok csökkentésében, de ez az egyik legjobban meggyengült intézményrendszer Magyarországon. Egy korábbi, tavalyi adatban hallottam Csoma Gyulától – aki ezzel a legmagasabb fokon és legszakosítottan foglalkozik évtizedek óta, mint az Országos Köznevelési Intézet Felnőtt Oktatási Osztályának a vezetője és kutatója –, hogy a felnőttek általános iskolájába 3600 ember jár. Miközben százezreknek lenne szüksége rá, hogy befejezzék a nyolc osztályt, vagy leküzdjék a funkcionális analfabétizmus állapotát. Az egyik legfontosabb feladatnak tartanám, hogy hozzájussanak a meglévő értékeinkhez azok, akik eddig nagyon-nagyon részlegesen jutottak hozzá. A lehetőséget valahogy meg kellene, hogy teremtsük. Ez a felnőttoktatáson túlmutató problémakör elvezetne az egyik legsúlyosabb társadalmi, nem csak kulturális, hanem politikai problémánkhoz is, s ez a cigánykérdés.

A hatodik nézet a tradicionalizmus és a modernizmus összefüggésében fogalmazza meg a problémákat. Ennek példája Lipp Márta Hatvanban animált ifjúságkutatása, amelynek célja egy ifjúsági kulturális modern kidolgozása. A megfontolandó véleményt megfogalmazó kutatási eredmény, hogy a fiatalok családkövetők, miközben mo-

dermeknek látszanak, kopasz fejjel vagy divatos ruhában járnak, divatos zenét hallgatnak, tehát úgy tűnik, hogy egy modern korban nőttek fel, és egy modern kornak a kultúráját képviselik, miközben nagyon is tradicionálisak, és nagyon is családkövetők, és tulajdonképpen az egyetlen viselkedési minta, amit követni tudnak, az a családból jön. A család viszont nem nagyon ad ebben az átalakult világban érvényes, követhető mintákat. A napokban olvastam, hogy az utolsó néhány generáció alatt az életmódban, erkölcsben, közfelfogásban lényegesen nagyobb átalakulás zajlott le, mint az azt megelőző több mint ezer év alatt. Van benne valami igazság. Most ebben a nagyon radikálisan átalakult világban egy hagyományosan működő és hagyományos értékrendet közvetítő család jó, ha családi háttérnek megvan, legalább ez megvan, és ez óriási érték természetesen, de nem biztos, hogy kielégítő, elegendő segítséget és elegendő felvérteztséget tud adni ebben a bonyolult, modern világban. Ebben a nézetkörben el lehetne mondani, hogy a mi iskolánk sem vértéz fel a mai világra megfelelő mértékben. És itt aztán megint lehetne beszélni arról, hogy a média viszont még a családra épített tradicionális értékrendet is durván rombolja.

Ezzel elértem a hetedik nézethez, az utolsóhoz. Ami a véleményem szerint döntően fontos, az az, hogy tudnunk kell, hogy mennyire ellentmondásos folyamatok zajlanak körülöttünk a világban és a kultúrában, miközben sok szempontból nagyon pozitív folyamatok is zajlanak a kultúrában. Soha ilyen káosz nem volt az emberek fejében, mióta ember létezik, és soha ennyire kevés segítséget nem kaptak ahhoz, hogy ezt a rendetlenséget megkíséreljék valami módon elrendezni. Tehát negatív és pozitív folyamatok egyszerre zajlanak körülöttünk. Hihetetlenül ellentmondásos tendenciák érvényesülnek. Véleményem szerint a mi számunkra a legfontosabb az, hogy tudjuk, hogy egy rendkívül sokrétű, nagyon diffúz és sokféle mutató mai állapotban kell a munkánkat végezni. S ehhez jó tudni, hogy mindegyik elmondott nézetrendszerben van igazság. A maga nézőpontjából mindegyiknek megvan az igaza.

Tehát a mai értékőrző-teremtő munkában mindenfajta nézetrendszernek helye van. Én azt gondolom, hogy az értékteremtő és őrző munkánkban az értéket „lehozni” kívánó műveltség felfogásnak is megvan a helye. És ebben az ellentmondásos világban igazából helyben lehet és helyben kell eldönteni, hogy mire van szükség. Az értékteremtő munkánkban tehát ez az érték-közvetítő, átadó funkció, mondjuk így felvilágosító, ismeretterjesztő funkció lehet az egyik irány. Egy másik nagyon fontos, a jövő és az értékteremtés szempontjából kiemelkedő jelentőségű funkció, amely hozzám a legközelebb áll, ez az érték-szervesítő és orientáló funkció. Nem biztos, hogy a szervesítő szó a legszerencsésebb, de nem találtam jobbat. Ez a súlyos hátrányokkal is járó modernizációs folyamatoknak megpróbálja valamifajta ellensúlyát megteremteni, a kulturális tevékenységet személyessé és aktívvá tenni. Ez

utóbbit a kiscsoportok fontosságának indokolásaként már évtizedek óta megtalálhatjuk a szakirodalomban. De a mai jelentősége még nagyobb. Szóval a passzív, befogadó gyakorlattal szemben igenis egy aktív tevékenységet kell állítani. Például az amatőr művészeti csoportokat. Vagy a klubokat. Hadd tegyem ehhez hozzá, hogy a művészet valamikor az emberek életében szinte majdnem kizárólag aktív tevékenység volt, éneklés, mesemondás, faragás, hímzés formájában. Ma az ember ül, és nézi a televíziót. Nagyon fontos egy interaktív beszélgetés. Az információk rendezését lehetővé tevő funkció gyakorlására a klubok, a közösségek. Ebben a nagy rendezetlenségben és nagy káoszban egymásnak segíteni a dolgok és az értékek elrendezésében.

Ha az előbb azt mondtam, hogy az értékteremtő funkciók közül hozzám a szervesítő áll a legközelebb, akkor most is azt mondhatom, hogy hozzám nagyon közel áll a helyi értékteremtés. Egy helyi festő helyi kiállítása helyi érték, helyben érték, és helyben fontos. És talán az egyik legfontosabb közművelődési gondolat az, hogy a mi tevékenységünkben hallatlanul sok olyan elem van, aminek nincs piaci értéke, ami a helyi embereknek fontos, és a saját helyi identitásuk erősödik ezáltal.

És akkor még arról néhány gondolatot, hogy hogy áll ma ez az értékteremtő munka. Én azt hiszem, hogy nem áll olyan rosszul. Igenis bajok is vannak egyfelől, de másfelől szerencsére például a Kultúra a nyugat kapujában minden helyi, megyei rendezvénye, és az országos bemutatói is azt mutatják, hogy hihetetlenül gazdagok vagyunk. Nagyon sok közvetlen, személyes tevékenységet is lehetővé tevő értékes csoport van. Különösen, ha a civil szervezetek, önszerveződő közösségek hallatlanul nagy számát is tekintetbe vesszük, akkor úgy gondolom, nincsen nagy baj. Az értékőrző és értékteremtő tevékenység létező. Igenis folyik, s látható, és egyre láthatóbb lesz az eredménye.

Ami a mostani tanácskozásunk szempontjából fontos és döntő, hogy milyen fajta intézménytípusok és gazdálkodási formák, milyen lehetőséget adnak ennek az értékteremtő munkának. Azért jöttünk össze, hogy ezt tisztázzuk. És én nem csak a szervezeti kereteket tartanám fontosnak, hanem a helyi közművelődési rendeleteket, és a helyi közművelődési stratégiát. Óvári István beszélt már az országos közművelődési stratégiáról. Véleményem szerint a közművelődés egy helyi fejlesztő, előre+mutató és értékteremtő stratégia kérdése, ami megfogalmazódik a közművelődési rendeletben is. Kérdés, hogy megtörténik-e helyben a kultúránk szervesítő, értékőrző, értékteremtő stratégiájának a megfogalmazása. Az intézményben, az önkormányzatnál, vagy a civil szervezetek által működtetett közművelődési tanácsban. Tehát, tudjuk-e, hogy mit akarunk, merre megyünk. És a második kérdés az, hogy annak milyen szervezeti keret felel meg.